

Anna Holešínská

HISTORICITA NERONOVA PRONÁSLEDOVÁNÍ: PRAMENY A MODERNÍ HYPOTÉZY

Posudek vedoucího bakalářské práce

Anna Holešínská (nadále „řešitelka“) si téma své bakalářské práce vybrala z předem dané nabídky, což je samozřejmě trochu limitující v tom smyslu, že řešitelé takových prací většinou nemají tato témata už nějak „předpřipravena“ a věnují se jim skutečně až v době vypracování svých prací. A k tomu je konkrétně v jejím případě vhodné poukázat i na to, že celým bakalářským studiem i s touto prací zvládla projít za základně vyměřené tři roky, což zdůrazňuji nikoli proto, že by se tím nároky na její práci měly jakkoli snižovat, ale, řekněme, na případné nedostatky je možné nahlížet s větším pochopením, než v případě práce vypracované po studiu prolongovaném, a eventuálně i na téma, které bylo navrženo samostatně.

Jako vedoucí této práce považuji za užitečné vyjádřit se i k průběhu vzniku práce – a učiním tak rád, protože to půjde řešitelce ke cti. Zpočátku jsem totiž byl až překvapen mírou jakési bezradnosti, s níž se do práce pouštěla. Ve světle toho, co jsem uvedl v předchozím odstavci, se mi sice nyní už jeví pochopitelná i bez ohledu na to, v co vyústila, ale skutečně jsem tím zpočátku byl lehce zaskočen. S řešitelkou jsme intenzivně konzultovali, jak téma vůbec uchopit, a i poté si řešitelka své vlastní nápady, jak dále postupovat, nechávala až úzkostlivě schvalovat. Na to konto jsem ovšem byl o to více překvapen podruhé, když mi řešitelka odevzdala stěžejní pátou kapitolu celé práce. Už zde musím zdůraznit, že je kompletně jejím dílem a já sám jsem k ní nepřispěl ničím jiným, než několika kousky sekundární literatury, které jsou součástí zadání. Vše ostatní si řešitelka dohledala samostatně, osnovu kapitoly vymyslela sama, vhodné argumenty z literatury vybrala a utřídila také sama atd. Za rychlost, s jakou ovládla techniku vypracování při nejmenším této práce, tedy zaslouží velkou pochvalu stejně jako za vzornou spolupráci s vedoucím práce, jak trochu mimochodem – ale nemá to být mimochodem –, už vlastně vplynulo.

Práce samotná je pojata následovně: v prvních dvou kapitolách jsou základně představeny pramenné úryvky, které mají v dalším textu hrát stěžejní roli, v první kapitole zvláště ty, které bývají přímo vztahovány k Neronovu pronásledování (str. 8-13), v druhé další, z kterých moderní badatelé čerpají poznatky, o něž se ve své argumentaci také opírají (str. 14-

19). Ve třetí kapitole je shrnuta argumentace badatele, který svým odmítnutím historicity Neronova pronásledování křesťanů vlastně toto téma vůbec nastolil, tedy Brenta Shawa (str. 20-29). Přestože jde o článek dosti recentní (2015), nepřekvapí, že už stihl vyvolat reakce, zejména ze strany Christophera Jonese, která je shrnuta ve čtvrté kapitole (str. 30-33). V páté kapitole pak řešitelka obě argumentace konfrontuje a na základě poznatků čerpaných z další literatury zaujímá vlastní stanovisko (str. 34-46). Přitom si podle mého názoru počíná velmi zdatně: možnosti jednotlivých argumentů posuzuje střizlivě, neunikají jí jejich slabiny, jsou-li jaké, a to i těch, jimiž by sice nakonec mohla podpořit své vlastní stanovisko, ale právě proto tak nečiní, nalézá vhodné protiargumenty a staví je zcela korektně proti těm, proti kterým je skutečně lze s úspěchem využít atd. Vezmu-li v potaz fakt, který mi vyplynul až z naší spolupráce na tomto tématu, totiž že zorientovat se v něm vyžadovalo i orientaci hned v několika tématech souvisejících, která by také klidně mohla být předmětem samostatných bakalářských prací, pak mi zvládnutí této páté kapitoly řešitelkou připadá až vynikající, a to bez ohledu na některé méně přesvědčivé momenty a nevyužité možnosti, které nastíním níže. Zejména to druhé podle mě nelze na úrovni bakalářské práce vůbec považovat za nedostatek.

V závěru (str. 47-48) řešitelka shrnuje obsah práce a vyslovuje svůj verdikt. Shawovy argumenty podle ní lze vyvrátit a historicitu Neronova pronásledování křesťanů není třeba (tak na str. 46), či ani možné (tak na str. 48) zpochybňovat. Můj názor je podobný – i kdyby ale nebyl, nemohlo by to samozřejmě mít vliv na mé hodnocení práce samotné – jen bych přeci jen pro Shawa určité pochopení měl. Jakkoli totiž např. to, co říká Plinius Ml., nepatřičně vyhrotil směrem k tomu, čeho neznalost vlastně Plinius přiznává, je opravdu při nejmenším podivu hodné, že to, že křesťané měli být v roce 64 jako údajní viníci požáru v Římě pronásledováni, se právě v jeho vyjádřeních nijak přímo neobráží.

Práce obsahuje i standardní aparát, který je mimochodem vypracován v podstatě vzorně, a je pojata i pěkně graficky, což obojí četbu a hodnocení velmi usnadnilo, až zpříjemnilo – je totiž možné soustředit se na obsah, protože rozptylování formálními nedostatky je minimální. Jediným podstatným rušivým elementem je interpunkce: čárka patří nejen na začátek, ale i na konec vložené vedlejší věty, před „nebo“ v poměru vylučovacím (a ve spojení „buď – nebo“ snad ani jiný význam mít nemůže) i před „a“ v poměru důsledkovém, tedy typicky ve spojení „a tudíž“, či upřesňuje-li předchozí myšlenku nebo uvozuje-li výčet ve spojení „a to“. Nějaká chybějící čárka se (ne)najde na téměř každé straně práce, ale krizovou je v tomto ohledu str. 9, kde jich chybí symbolicky 9 (str. 48 se totéž naštěstí netýká). Jedna, na str. 36, je fatální: „Poukazuje na tvar *Chrestiani*, který užívá Tacitus pro označení Neronových obětí a spojuje jej

s Chrestem, o kterém Suetonius hovoří atd.“ Bez čárky před „a spojuje jej“ nelze pochopit, že podmětem tohoto spojování má být znovu Shaw a ne Tacitus.

Dalších nedostatků nacházím minimum, za řeč stojí snad jen chybějící tečky za pozn. 23, 53, 209 a 217 a jedna hrubka ve shodě podmětu s přísudkem na str. 42 ve čtvrtém řádku podkapitoly, která tamtéž nahoře začíná. Pokud jde o aparát práce, je v něm také jen minimum, a to drobných nedostatků: v pozn. 34 by měla být identifikována pasáž, kterou řešitelka necituje, ale jen komentuje její obsah, v pozn. 69 by mohl být křížový odkaz k jejímu vlastnímu výkladu výše, na str. 23 je odkaz na pozn. 72 umístěn předčasně a trochu matoucně, informace v této poznámce mohla být až v následující pozn. 73 dohromady s jejím aktuálním obsahem a uvozena např. slovy „k dataci srv.“. V pozn. 82 řešitelka zapoměla citovat i paragraf, do pozn. 88 se vloudila tatáž paginace odkazovaného článku dvakrát, v pozn. 91 jsou citována místa Ignatiových dopisů, ale proto by odkazy na český překlad měly být také jen na konkrétní stránky, kde se nacházejí právě tato místa, a ne na celé dopisy, v nichž se nacházejí. V pozn. 102 je citován Lactantiův spis *De morte persecutorum*, který ale není členěn na knihy (je totiž kratoučkový), takže bych nepoužil římskou číslici, a totéž se týká citace Tertullianova *Apologeticu* v pozn. 159 – ostatně v pozn. 35 a 37 je tentýž spis citován právě jen arabskými číslicemi. Do pozn. 161 a 162 se vloudili moderní badatelé malými a nikoli velkými písmeny jako jsou všude jinde, v pozn. 167 je křížový odkaz na pasáž, v níž je ale citován jen Tertullianus, ale nikoli Eusebios, o němž je aktuálně také řeč, v pozn. 168 chybí mezera a čárka mezi vrocením a zkratkou „s.“, v pozn. 170 je omylem křestní jméno a nikoli příjmení citované autority, v pozn. 190 je v citaci listu *Římanům* omylem tečka místo čárky a v pozn. 224 by zkratka „ibid.“ znamenala vlastně DUNN a nikoli aktuálně potřebné *Římanům*.

Tím jsem nenápadně přešel k nedostatkům práce, ale rovnou musím říci, že ty objektivní jsem vlastně vyčerpal. Co následuje, jsou spíše úvahy a náměty k diskusi a pro další řešitelčinu práci. Čím si totiž především nejsem zcela jist, je to, zda se řešitelka vyjadřuje dostatečně srozumitelně i pro nepoučeného či i jen méně poučeného čtenáře. Nemohu to posoudit, protože sám se v problematice snad celkem obstojně orientuji. Myslím však, že pokud by jí přeci jen někde bylo rozumět hůře, jde to na vrub především tomu, že se i ona sama musela za krátký čas zorientovat v poměrně komplikované argumentační situaci, což jí jednak zejména zpočátku formulování textu muselo ztěžovat, ale jednak lze očekávat další zlepšování s tím, jak bude do problematiky pronikat ještě hlouběji. Nicméně, některé formulace jsou opravdu nešikovné, např. na str. 23, kde uvádí, že podle Shawa „list je psán anonymně“, míněno *I. Klémentův*. Lze ale říci, že ho Shaw považuje za anonymní, protože nevěří tradovanému autorství, ale přímo

anonymně psán snad nemůže být žádný list ani cokoli jiného. Na str. 26 zase řešitelka mluví o „pozdější fikci“, ale přesnější a srozumitelnější by podle mě byl „pozdější podvrh“.

Sem tam vznikla nešikovná formulace jen přehlédnutím např. změny podmětu, jako na str. 34: „... a že se nejspíše nejedná o dvě nezávislá podání. Oba tito autoři sice hovoří o ženách, které čelily jistému konfliktu s římským státem kvůli svým manželům, avšak také se od sebe značně liší“. To by však znamenalo, že se od sebe liší ty ženy, myšlena jsou však podání, eventuálně autoři.

V jednom případě může nepoučený čtenář lehce tápat proto, že se řešitelka zřejmě lehce ztratila v tom, co sama už / ještě (ne)uvedla. Na str. 31 je totiž zmíněn (údajně římský právník žalující Pavla) Tertullus, aniž je vysvětleno, kdo to byl. Stalo se to zřejmě proto, že epizodu, v níž vystupuje, řešitelka probírá i na str. 25, ale neuvědomila si, že tam právě jeho jméno ještě nezmínila.

Někdy je podle mě ne zcela srozumitelné vyjádření poplatné tomu, že v mnoha detailech řešitelka je (a prozatím nemůže nebýt) závislá na svých autoritách. Tak na str. 36: „Lane i Voorst také poukázali na to, že Chrestus/Chrestos bylo jméno, které bylo běžné u Římanů a Řeků, nikoliv ale u Židů. Lampe taktéž uvádí, že se jménem Chrestos se u Židů nikde nesetkáváme.“ Tyto autority se ale neshodují, i když to tak řešitelka vlastně prezentuje. První dva připouštějí, že se Žid přeci jen mohl jmenovat Chréstos, třetí to vylučuje. Tato tvrzení jsou (zřejmě) opřena o absenci jména Chréstos v probádaných nápisech židovské provenience, což zřejmě prvním dvěma nestačí k závěru tak rozhodnému jako třetímu. Závislost (prozatím zcela akceptovatelná) na autoritě se občas projevuje i v hodnocení pramenných zpráv. Na str. 41 řešitelka operuje s tím, že obsah *Římanům* 13, 1–9 lze shrnout slovy „Pavel římským křesťanům taktéž radí, aby na sebe příliš neupozorňovali, což by ukazovalo, že zde byli stále aktivnější“. Ne, že by to bylo možné zcela odmítnout, ale dobře podložená interpretace to podle mě není, respektive z příslušné pasáže to vyplývá jen velmi nepřímo.

Proces zmíněný výše, tedy zlepšování řešitelčiných kompetencí s postupem práce, je dokonce přímo pozorovatelný na některých nepřesnostech, kterých se dopouští v úvodních částech, ale v pozdějších už nikoli. V úvodu na str. 7 např. konstatuje, že Shaw „historicitu tohoto pronásledování zpochybňuje a dochází k závěru, že k němu nikdy nedošlo“. Na str. 28–29 je už ovšem přesnější: podle Shawa totiž někdo za požár potrestán (tedy, řekněme, pronásledován) byl, ale mylná je identifikace těchto viníků s křesťany. Na str. 14 uvažuje pouze o tom, že eventuálního zkomolení jména Kristova se dopustil Suetonius, na str. 36 si už uvědomuje, že také mohlo už k němu dorazit zkomolené. Při nejmenším jedna (možná) nepřesnost však vznikla v určitém smyslu opačným procesem, na str. 26 totiž řešitelka zmiňuje

obvinění, kterým kromě jména křesťan čelili adresáti *1. listu Petrova*, jemuž se věnovala už na str. 16-17. Autor listu sám je ale vyzývá, že těmto obvinění nemají čelit, tedy že se takových skutků nemají dopouštět. Řešitelka to však možná považovala za indicii, že z nich tito adresáti obviňování skutečně byli, podle mě to však při nejmenším není nutné. A na str. 30-31 řešitelka uvádí Pisoniany a Caesariany jako příklad negativního kontextu, v němž byli v latině vnímáni stoupci někoho, jejichž označení je od jeho jména odvozeno příponou *-ianus*. Tito Pisoniani a Caesariani se ale podle ní tak označovali sami, čímž by to ale asi nemysleli negativně?

V jednom případě je konkrétní výklad zařazen později, než by s výhodou být mohl. Na str. 14 totiž trochu postrádám vysvětlení, že k eventuálnímu zkomolení Kristova jména u Suetonia mohlo dojít vinou změn ve výslovnosti tehdejší řečtiny. Toto vysvětlení nakonec v práci nechybí, ale je až na str. 37.

V jednom případě si řešitelka zřejmě neuvědomila, že její argumentace není úplná. Na str. 35 je totiž probírána datace *1. listu Klémentova*, kterou někteří badatelé té tradiční do konce 1. stol. předsouvají, jiní ji naopak posouvají výrazně do 2. stol. V pozn. 137 jsou pak uvedeny indicie a na jejich základě je řečeno, že datace nemůže být konkrétnější než 70-140 n. l., tedy s připuštěním obou „extrémů“. Z uvedených indicií však druhá a třetí dataci předsouvá a první podle mě také, což znamená, že pro posouvání datace na později vlastně žádné argumenty uvedeny nejsou.

Někde řešitelce i přes veškerou snahu unikly jisté souvislosti či faktické znalosti a má to dopad na její argumentaci. Na str. 35-36 totiž počítá s tím, že Suetonius psal životopisy císařů máje přístup do archivů. Na str. 10 ale správně uvádí, že v roce 122 byl ze státních služeb propuštěn. V moderním bádání je ovšem sporné, kolik životopisů už tehdy měl zpracováno, nicméně jsou i tací, kteří se domnívají, že jen Caesarův a Augustův, což znamená, že inkriminované Claudiův a Neronův by psal už bez podpory archivů.

Někdy není řešitelčina argumentace dotažena, kam až může být. Např. pokud je na str. 36-37 přesvědčena, že už v roce 49 probíhaly v Římě spory mezi židovskými stoupci a odpůrci Ježíšovými, tak lze odůvodněně předpokládat, že se v jejich důsledku už objevil i výraz *Chrestiani*, i když to nelze doložit.

V jednom případě mi řešitelčina argumentace přijde málo přesvědčivá. Na str. 42-43 se totiž snaží zdůvodnit, proč oběti Neronova pronásledování byli spíše křesťané než Židé. V zásadě přesvědčivé je to, co uvádí na str. 42, ale to, co figuruje na str. 43, je spíše jen argumentace proti tomu, že by tyto oběti nemohly nebýt křesťany, Židy však podle mě nijak nevyklučuje.

Některé podněty lze formulovat rovnou jako otázky k zodpovězení v rámci obhajoby:

Zajímavě by v rámci řešitelčiny argumentace bylo lze využít příspěvek, na který jsem narazil až před několika málo dny. Je dostupný zde: http://www.ijmjs.org/uploads/1/1/9/0/11908749/wayment_and_grey_jesus_followers_in_pompeii.pdf Není úplně nejkratší, takže na jeho přečtení v rámci přípravy na obhajobu nemohu nijak naléhat, ale pokud by na něj řešitelka čas našla, mohla by se k jeho možnostem v celém sporu vyjádřit.

Dále, na str. 33 řešitelka referuje Jonesův názor, že způsob, kterým Plinius používá výraz *Christiani*, svědčí o tom, že byl užíván mluvčími latiny aspoň od 80. let 1. stol. Na str. 44 už však sama počítá s tím, že to dokazuje (jenom?), že „mluvčí latiny toto označení užívali již delší dobu“. Je vynechání Jonesova konkrétního údaje výrazem jejího nesouhlasu s tímto detailem?

Zcela konkrétní otázkou je, čím z Pliniových slov probíraných na str. 44 nahoře vyplývá, že k procesům s křesťany docházelo v Římě? Souhlasím s tím, že z nich vyplývá, že k procesům s křesťany už předtím docházelo a Plinius o tom jako o faktu věděl, ale co přesně ukazuje právě na Řím?

Na str. 45 oponuje Shawovi tím, že k pronásledování křesťanů „by nestačilo pouze to, že pro Římány představovali *superstitio*, neboť to samo o sobě nebylo zločinem a ani jejich *odium humani generis*“. Podle mě je to jedno z mála míst, nebo možná jediné, kde si úplně neuvědomila všechny aspekty „argumentační situace“. Shaw totiž přeci tvrdí, že křesťané Neronem pronásledováni nebyli vůbec. Nebo něco uniká mně?

Obecně k Shawově argumentaci: její podstatnou součástí je argument *ex (paene) silentio*: kromě Tacita se o pronásledování křesťanů coby viníků požáru nikdo nezmiňuje. Tento typ argumentu ale málokdy nebývá dvousečný. Není tomu tak i v této situaci?

Závěrem konstatuji, že práci považuji na úrovni práce bakalářské za při nejmenším nadstandardní. Přemýšlím-li, je-li kvůli čemu navrhnout jiné hodnocení než výborně, odpovídám si negativně. Většina toho, co uvádím v „kritické“ části tohoto posudku, nejsou objektivní nedostatky, ale náměty k úvaze, či i polemice. Vezmu-li v potaz i proces vzniku práce, je onen, řekněme, pomalejší rozjezd bohatě vyvážen vynikajícím finišem i výslednou podobou celé práce. Ovládnutí formální stránky práce ze strany řešitelčiny a její pečlivost jsou na vynikající úrovni. Práci proto doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení „výborně“.

V Praze, 28. 8. 2019
Ivan Prchlík (ÚŘLS FF UK)